Di zungmindarhaitn von Trentino att History LAB

Su History LAB una serie dedicata alla storia e alle peculiarità delle minoranze linguistiche trentine. Storie di confine, storie di sopravvivenza, storie di comunità uniche nel loro genere protagoniste del '900.

"A zung zoaget a natzióng" håmda hèrta khött ploaz laüt. A sachan boda hatt gemacht schan un ettlane vert hatt gemacht auzprèchan kriang o: 'z iz genùmma schaung di situatzióng in Ukraìna haüt zo tage. Un disar mòtto iz nèt bar! In a natzióng mangda soin un lem panåndar ploaz zungen un kultùrn, groaze un khlummane o un da ünsar Redjióng zoagetz no est. Seånka azta iz zo khöda ke in Trentino soinda no kartza vil laüt boda nèt khennen gerècht bele 'z soinz dise mindarhaitn un bo sa soin. Vor ditza aft *History LAB*, kanàl 602, soinda khent gezoaget ettlane dokumentàrdje zo reda von ladìnar, von möknar un von zimbarn redante vo dise djar, vo soinar stòrdja un vo bia, in ta' vo haüt, khemmenda geschützt dise zungmindarhaitn vodar Provìntz vo Tria.
Alle dise dokumentàrdje soin drinn in progråmm "I LAB" un ren von Kultùrinstitùtn o, zoagante bazza tüan un bia sa arbatn zo macha übarlem dise khlumman altn kultùrn, boda soin di burtzan vodar ünsarn Autonomì. Von fintzta 20 von hochnach fin an vraita 28 hattma gemak seng dise gåntz schümman video gemacht von Museo Storico del Trentino panåndar pittn Dianst vor di zungmindarhaitn vodar Provìntz vo Tria un pittn Kultùrinstitùtn von mindarhaitn. Di sèllnen bodaz nèt håm gebizzt un bodase nèt håm gesek mang gian attn sito *hl.museostorico.it* odar att YouTube süachante Museo Storico Trentino, un schaungse å in streaming.

Dar Nachtvogl

An abas azpe biane

Foto APT Alpe Cimbra

Una sera d'inverno, un evento magico, diventato il fiore all'occhiello dell'Ape Cimbra, che anche quest'anno ha portato quasi 300 persone a passeggiare nei nostri boschi: la Ciaspomagna.

'Z iz a khaltar abas von bintar, 'z iz tunkhl in balt un dar bint plast azpe a vich boda bill khön alln ke di sèlln vaüchtn un da sèll earde soin soi. 'Z soinda ploaz liachtla nidar in pon vo Milegrùam un atti beng zo giana atz Lusérn un aftn ünsar "Padreterno". A långar sbåntz laüt, ågelekk pitt gevèrbate djube un barìttn, pittn stivéln vor in snea un pittn snearöaf, geat laise laise nå disan liachtla. Attn fòrte izta apparùmmaz boda faift un sinkt un boda, vor a par urn, haltet kompanjìa in sèlln altn maurn, maurn voll traurege stòrdje, löchar vo granàtn un gedénkh vo djunge soldàn boda soin gestorbet sèmm.
'Z soinda tischan voll pitt pjattn, tatzan voll pitt boi, 'z soinda laüt boda bölln stian in kompanjìa, boda gòdarn vodar natùr, von balt, vodar tünkhl un von bint. Un attn bege dar sbåntz heft bidar å zo giana, nidar attn Kåmp un atti Ris pittn gesmàkh von höbe, pittn gelóaka von kraüt, pittn gel vodar sürchan pult. Dar pauch iz palle voll, di hent mindar khalt, dar khopf iz bidar ler von pensìarn, 'z izta 'z getschèkkla, 'z gelàcha un a par kantzü vo tschelln boda furse håm getrunkht kartza vil.
Un bidar attn bege, aubart fin attn Sbånt, dar sbåntz vinnt in turt pitt müge, di hitz von tè un von snòpz. Est izzar bidar bodrùmm dar sbåntz, pittar tünkhl izzar mearar sbartz, di liachtla soin palle darléscht, dar pon vodar nacht iz gerift un 'z schuaspil von må un von stèrn iz daz peste zo spèrra disan abas, vor ma geat dahùam.

Giada von Galèn

Dar prais von bolvl gerüsta

L'industria tessile e la moda incidono fortemente sull'inquinamento globale, se da un lato è auspicabile una maggiore attenzione da parte dei produttori per rendere questa industria sostenibile, dall'altra le scelte dei consumatori possono fare la differenza.

Ma redet hèrta mearar vo bia zo halta gesùnt ünsar bèlt. Bèksln eppaz in lem vo alle tage mage helvan vil. Redante vo mòda, in dise lestn 15 djar khinta gekhoaft dar 60% mearar gerüsta un mearar baz dar 70% von gabentar boda khemmen gemacht geat an lestn vortgedjukht.
Ma khoaft ombrómm 'z parìr ke ma mucht rüstn naügez alle tage, di fabrike boda inar bòtta håm gemacht "långez-summar" un "herbest-bintar" modèln, est djukhan auz naüge modèln alle bochan. Disa bolvl un bahémmege mòda khint gerüaft "fast fashion". Ma dar prais, bobar biar sparn zo khoava ditza gerüsta, khint gezalt vodar bèlt.
Zo khosta bintsche dise gabentar soin gemacht pitt sintètika stòff, boda khint von petròldjo; balsa khemmen vortgedjukht lengsada a baila zo khemma earde, azmase vorprénnt tüatz letz in air.
No mearar, balda daz sintètiko gerüsta khint gebèscht khemmenda auzgedjukht in bazzar gåntz khlummane tökkla plastika: in a djar in mer dise tökkla khemmen z'soina azpe 50 miliàrde bòtzan gemacht pitt plastika. Baz mabar tüan? Khoavan mindar un pezzar. Süachan zo nemma lai bazpar håm mengl un soin sichar zo nütza. Zornìrn genützatz gerüsta, att internet odar in di boténg vo vintage un, azma khoaft naügez, süachan az sai gemacht pitt naturàl stòff. 'Z iz pezzar zern zo haba mindar geplèttra ma schümma gemacht un gesùnt vor ünsar laip un ünsar bèlt.

M.R.

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Zungmindarhaitn in Beleschlånt un in da ünsar provìntz

Lusérn pan bintar

*"**Le minoranze linguistiche in Italia e nella realtà trentina**" è il titolo di un ciclo di incontri, a cura del dott. Marco Viola e organizzati dall'Associazione "A. Rosmini" di Trento, per approfondire il valore della diversità linguistica e conoscere meglio le minoranze storiche e le nuove minoranze in Italia e in Trentino.*

Von 13 von hochnach atz 3 von hornung soinse gehaltet online viar bichtege trèff, augilekk von Marco Viola von kulturàl feròin "Antonio Rosmini" vo Tria, zoa zo khenna pezzar di zungmindarhaitn boda soin in da ünsar provìntz un in Beleschlånt o. Baz 'z soinz di mindarhaitn un bia sa soin gibortet iz khent khött gerècht von profesór Jens Woelk, boda hatt o geredet von rèchte un vo baz ma mage tüan zo untarstütza di mindarhaitn.
Di profesören Patrizia Cordin hatt nèt lai geredet von zungmindarhaitn bodada soin vo hundartar djar, ma von naüng zungmindarhaitn o: in da ünsar provìntz, 'z djar 2011, von 526.510 laüt bodada håm gilebet, 18.500 soinse darkhennt alz ladìnar, 1.660 alz möknar, 1.072 alz zimbarn. Åndre 50.000 laüt soinz laüt boda khemmen vo auz: daz meararste vodar Romania (17,6%), vodar Albania (14,4%) un von Marocco (10%). An fintzta 27 von hochnach dar trèff iz khent vürgetrakk von Kultùrinstitùtn von trianar mindarhaitn: dar Fiorenzo von Kastelé vor di zimbarn, dar Leo Toller vor di bèrsntòlar un di Sabrina Rasom vor di ladìnar håm geredet vo bo 'z ståmmenda abe di zungen un håm gezoaget alln da groaz arbat un di prodjèkhte boda vürtrang di Institùtn zoa zo halta lente di zungen, machan khennen di stòrdja, di kultùr un di birtschaft von ünsarn lentar. Azzaraz hatt vorlórt an par an trèff, makaren bidar seng gianante attn sito von feròin "A. Rosmini".

r.p.

ARTICOLO NELLA VARIANTE CIMBRA DELLE VALLI DEL LENO

Goethe pittnan zimbar khinn

Johann Wolfgang Goethe, ha incontrato nel 1786 un bambino cimbro e gli ha dato un passaggio nella sua carrozza, come ha riportato il rinomato quotidiano tedesco Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ).

Dar gekhénnatar schraibar Johann Wolfgang Goethe is 1786 vo Taütschlånt ka Beleschlånt geraist. Bia er hatt geschribet, baldar is geraist vo Poatzan ka Tria un dena vür zuar Rovrait, an armen baibe hatt imen gerüaft un gepittet, soi khinn in dar karòtz zo vüarn, ombromm di mèchte vil barma earde vorprénnt soine vüaz. Goethe hatt khött ja, un asó is 'z khinn pittar karòtz geraist. Bia er hatt geschribet, hatt 'z khinn an stråmbat geplèttra. Goethe hatt vorsüacht zo ren pitt khinn in taütsch un dena in belesch zung, ma 'z khinn hatt nèt vorstéat soi zung un nèt geredet.
Dar gekhénnatar taütschan fòldjo FAZ hatt geschribet: Azzar Goethe beratet gånt pittnaran di zboan vo Etschtal nå soinar huamat, anvétze zo gian ka Gardasea, asó er hettat sichar darvért, belar zung redet 'z khinn. Un er hettat se gebundart, ke di laüt taütsch ren, ma an alt taütsch.
Baz hatt Goethe no geschribet? *"I pin est khent in Rovrait. Dà bèkslt'z. Fin dà ma khött taütsch un belesch. Est i hån a belesch khutschar, dar hatt nicht an bort taütsch ren mang. O dar birt redet nicht taütsch un i móche moin kunst vorsüachan, zo ren belesch."*
In daz gelàich djar 1786 in Laim, nidarnå Rovrait, hattma offegetånt di belesch schual. Laidar hatt di vüarum in Tria, Innsbruck un Wien nèt vürgelekk, ke in kroaz Rovrait is nèt gelaich zbisnen di statt im tal, bo di laüt håm geredet belesch, un affn pèrng, bo ünsarne laüt håm geredet azpe biar, in da zimbar zung, di alt taütsch zung.

Prof. DDr. Hugo-Daniel Stoffella vulgo Menlo

Avviso – Mèldung: KHLUMMANE LUSTEGE TRITT

Dar Kulturinstitut Lusérn süacht a mentsch boda hatt in pefèl vodar zimbar zung, daz mindarste stèpfl B2, zoa zo arbata ka schual pittn khindarn von drai månat atti sèks djar. Zo bizzasan mearar mochtma gian attn sito von Kulturinstitut.

VkVSIyMjMmEyNDcwMjMtZjZlOS00MTVhLWE1ZGYtN2NkMDk2ZjkzJE3IyMjMDAwMDAwMDAtMDAwMC0wMDAwLTAwMDAtMDAwMDAwMDAwMDAwIyMjMjAyMi0wMi0wNFQwODozNToyMSMjI1ZFUg==